

500 MAGYAR LEVÉL A XVI. SZÁZADBÓL. CSÁNYI ÁKOS LEVELEI NÁDASDY TAMÁSHOZ 1549–1562

Kiadta Öze Sándor, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1996, I–II, 355, 463 l.

Történelmi forrásaink közlése mindig nehéz feladat elé állítja a kutatókat, mivel igen kevés az a segédlet, ami a szövegköz-
lő számára irányvonalul szolgálhat. Ezért mindenkinek, aki források közzétételére vállalkozik, az adott iratanyag jellegének, típusának figyelembevételével kell egységes elveket kidolgoznia. A jelen mű kiadója a betűhív átírás módszerét választotta, ennek módosításait pedig a kiadás elveiben indokolta. Az iratok mellett, hogy történelmi források, egyben a 16. század közepéről származó nyelvemlékek is. Betűhű közlésük nyelvtörténelmi vizsgálódásokra ad lehetőséget.

Az eddig megjelent Mohács utáni levelezés is bebizonyította már, hogy a missilisek a történetírás kimeríthetetlen kincseshányái. Az Öze Sándor által közreadott ötszáz magyar nyelvű levél a végvári dicsőség évtizedeibe kalauzolja el az olvasót. A török elleni megfeszített védekezés, a szervezési nehézségek megelevenednek, s a személyes hangvételen keresztül érezhető közelségbe hozzák számunkra is a 450 évvel ezelőtti eseményeket.

Csányi Ákos kanizsai tisztartóként 1549–62 között rendszeresen küldött leveleket urához, Nádasdy Tamáshoz, aki házasság révén szerezte meg a Kanizsai birtokokat. A Csányiak hosszú idő óta szolgálták már a főúri családokat, a Nádasdyakhoz valószínűleg rokoni szálakkal

is kapcsolódtak. Csányi Ákos egy kevésbé ismert zalai köznemesi család tagja, aki nagyúri familiárisként járult hozzá a családi felemelkedéshez. A Hahót-Buzád nemzetségből származó nemes család őse a 13. század közepén élt Csák tárnokmester és bán volt. Ákos apja Balázs, zalai követ az 1505. évi országgyűlésen, később II. Lajos tanácsosa. Csányi Ákos felesége nevét nem ismerjük, de annyi bizonyos, hogy három gyermekét nevelte fel. Ő maga 1510 körül született, s az 1540-es években szegődött Nádasdy szolgálatába. Ettől kezdve látott el gazdasági feladatokat, s idővel Nádasdy legfontosabb tisztviselője lett. 1575-ben már nem élt. Csányi Ákos iskolázatlan köznemesként írásaiban az élőbeszéd stílusjegyeit őrizte meg számunkra. A több mint egy évtizeden keresztül, nagyrészt Zalacsányon keltezett levelek teszik ki a két kötetes mű nagyobbik részét. Öze három csoportba sorolja a Csányi–Nádasdy missiliseket. Az első korszakban, 1549–1554 között viszonylag kevés levél íródott. Az 1557-ig terjedő időszakban Csányi a nemzetközi összefogásban reménykedik, ezt követően viszont már csak saját erejében bízik, ezért a Kanizsára épített védelmi vonal erősítésén fáradozik.

A bevezető tanulmány rövid fejezetekre tagolódik, ezek címeit a tartalomjegyzék nem tünteti fel. Részletesebb tartalmi mu-

tató jobban ráirányította volna az olvasó figyelmét a mű bevezetőjére. Annál is inkább, mivel az rengeteg értékes adatot tartalmaz.

A szerző röviden bemutatja a dél-dunántúli védelmi rendszer kiépülését, amely Szenyér és Kanizsa kettős vonalára támaszkodik. A térség geológiai helyzetét felvázolva rámutat a Balaton környékének előnyös földrajzi fekvésére, a kiterjedt mocsárvilág természetes védelmére. Sorra veszi az itt épült magánvárak tulajdonosait, utal a várak megerősítésének problémájára. Zrínyi Miklós horvát bán, Báthori András országbíró, Nádasdy Tamás főkapitány, majd nádor mellett a zalai főispánok, a Bánffyak a térség legnagyobb birtokosai. Magas pozíciójuknak megfelelően a török elleni harcok irányítóivá is ők válhattak. Uradalmaik mellett püspöki birtokok (Sümeg) és királyi várak (Tihany) tarkítják a vidék birtoktörténeti térképét. Őze megkísérli megállapítani a végvidék változó katonai létszámát is. Ezekkel a had-, a birtok- és az építészettörténet számára ad értékes információkat. Külön alfejezet foglalkozik Kanizsával, a védelem középpontjával. Ennek kapcsán tér ki a szerző a vár tisztségviselőinek bemutatására. A kapitány, a várnagy a vár katonai parancsnoka, felel az erődítmény felszereléséért, javításáért, de igazgatási feladatokat is ellát. Kanizsán mindezeket Magyar Bálint tartotta kézben. Fontos szerep jutott az udvarbírónak (provizor), aki gazdasági problémákat, uradalmi ügyeket intéz. 1555-től Szele Jakabé e tisztség, aki mellesleg Csányi unokaöccse volt. Mivel Magyar Bálint birtokaira húzódott vissza, így Csányi Ákos számára nem okozott nagy nehézséget, hogy kanizsai tisztartóként (prefektus) az uradalom legfőbb irá-

nyítójává váljék. A tisztségek azonban nem választhatók el élesen egymástól, hatáskörük gyakran összemosódik. Társadalomtörténeti kutatások hasznosíthatják a hajdúk, végváriak és a vár környezetében lakók kapcsolatairól szóló adatokat éppúgy, mint a katonák és familiárisaik viszonyát. Ugyanakkor a gazdaságtörténészek sem hagyhatják figyelmen kívül e fontos forrást. A szőlőtermelés, a lótenyésztés, a Balaton közelsége miatt a halászat, illetve a halastavak létesítésének körülményei is érdekes adatokat rejthetnek. Megjelennek a só-, a bor- és a marhakereskedelem jellemző elemei, az adózás, a zsoldfizetés helyi sajátosságai.

Nádasdy Tamás nádorrá választását követően (1554) Csányi szerepe nő, feladatai bővülnek. Az igazgatási, védelmi tevékenységén kívül megismerjük azt a kémhálozatos is, amely az ő irányítása alatt áll. A hírszerzés vagy a foglyok kínzása vagy a pribékek beszámolóí útján történt. Az 1555–1556-os dunántúli várháborúkról kevés adatot őriznek ezek az iratok, de a 12 éves levelezés rengeteg országos jelentőségű politikai eseményt egészít ki. Számos művelődéstörténeti, néprajzi elem gazdagítja az anyagot. Zichy Istvánnak, a nádori seregek vezetőjének a menyegzőjéről is olvashatunk. E házasság azonban nem született szerencsés csillagzat alatt, mivel egy év múlva az ifjú feleség temetését kell Csányinak intéznie. Mint a 23. levél is mutatja, a szertartás kellékeinek beszerzése nem bizonyult könnyű feladatnak. A török–magyar harcok szünetelésekor vadászatokra is sort kerítettek. Kanizsa nem bővelkedett ugyan vadban, de Csányi több alkalommal is tudott urának özet, fácánt küldeni. Csányi Ákos egyéni stílusú levelei személyes félelmekről, Erdély, Lippa

elvesztéséről is szólnak. De még olyan, korántsem jelentéktelen információt is megtudunk, hogy Csányi nem tud latinul, mert az ily módon írt levelek elolvasása nehézséget okoz számára. A családi események kapcsán értesülünk a nádor fiának születéséről vagy Csányi gyermekének haláláról is.

Ilyen mennyiségű iratnál még a számítógépes feldolgozás ellenére is, vagy éppen azért rengeteg szerkesztési hiba követhető el. A jegyzetek elcsúsztatása, a levelek helytelen számozása inkább esztétikai, s reméljük, nem olvasati probléma. A le-

véltári mikrofilmszámok jelölését indokolatlannak tartom, zavarólag hat az iratok olvasása közben. A Dél-Dunántúlra vonatkozó legújabb irodalom összeállítása viszont a további eligazodást segíti. A szerző felhívja a figyelmet néhány, e művel párhuzamosan használható forrásközlésre is (például Szakály Ferenc Horváth Márkról közreadott regesztáira). E kiterjedt levelezés adatai sokféle kutatási területen hasznosíthatók, az itt felsorolt példák mindennek csak töredékei.

Borbás Emese

BITSKEY ISTVÁN: HUNGARIÁBÓL RÓMÁBA. A RÓMAI COLLEGIUM GERMANICUM HUNGARICUM ÉS A MAGYARORSZÁGI BAROKK MŰVELŐDÉS

Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 267 l. (Italianistica Debreceniensis: Monográfiák, 2).

Művelődéstörténeti közhely, hogy a külföldi egyetemjárásnak és tanulmányutaknak minden korszakban fontos szerepe van az európai látókör és a korszerű gondolkodás terjesztésében. A nemzetközi hatások feltárása, a művelődés egyéni és intézményi közvetítőinek számbavétele Magyarországon több mint száz éve tart, s a különböző diszciplínák részeredményeinek felhalmozódása időről időre megkívánja egy-egy korszak vagy témakör összegző feldolgozását. Ma már nem vonható kétségbe, hogy a 16–17. századi magyarországi kultúra két fő európai hatóterülete az olasz és a német, s a barokk művelődés forrásai között kiemelkedő hely illeti meg a különböző egyházakhoz kapcsolódó felsőfokú oktatási intézményeket. Ugyanakkor nem hagyható említés nélkül, hogy e korszak és a nemzetközi hatások

kutatása egy időben háttérbe szorult, s a 16–18. századi művelődéstörténeti vizsgálatok hiányosságai különösen az egyházi, a vallásosságtörténeti gyökerekre visszavezethető jelenségek terén szembe tűnnek. Ehhez járul, hogy összességében jóval több ismerettel rendelkezünk a protestáns diákok egyetemjárásáról, mint a katolikusokéről, s olyan nézet is megfogalmazódott, amely szerint a katolikusok külföldi egyetemjárásánál jóval nagyobb jelentőséggel bírt a protestáns diákok hagyományos külföldi útja. E szemlélet jegyében jó ideig nem volt „divatos” téma a katolikusok külföldi tanulmányainak kutatása a 16–18. században, a továbbra is meglévő arányeltolódás mellett azonban ez a fajta szembeállítás ma már teljes egészében idejétmúltnak tekinthető.